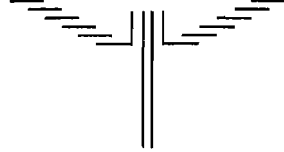

DE PAROCHIE VAN DEN
H. JOHANNES DEN DOOPER
TE MONTFOORT

— DOOR —

L. J. v. d. HEYDEN

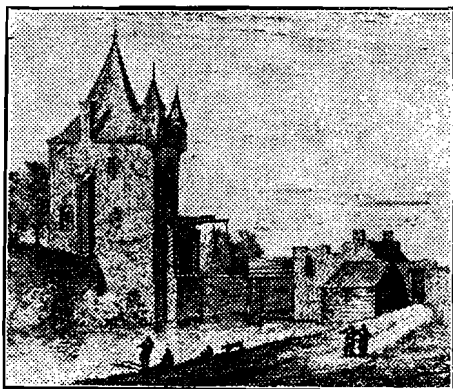
— PASTOOR —

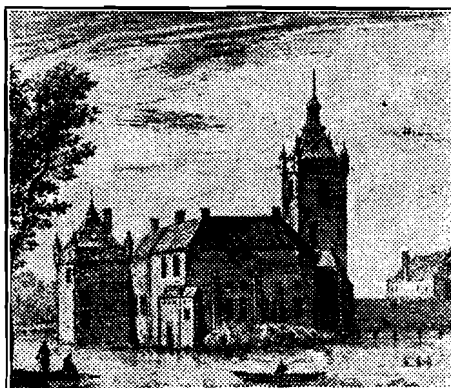
UITGAVE EN DRUK UTRECHTSCHÉ COURANT

De Parochie van den H. Johannes den Dooper.

De Utrechtsche Bisschop Godefridus van Rheden bouwde ter beveiliging van Stad en Sticht, tegen de graven van Holland het kasteel Montfoort op den linker oever van den IJssel, omstreeks het jaar 1170. 1). Hij stelde daarop een kastelein, die zich burggraaf noemde, welk burggraafschap vrij spoedig erfelijk werd, want reeds in 1296 werd het erfelijk recht van Hendrik de Rover op het burggraafschap erkend. 2). In 1648 werd de heerlijkheid Montfoort verkocht aan de Staten van Utrecht. 2a).

Poort tot Montfoort ± 1625

Kasteel tot Montfoort ± 1630

Het stadje en de parochie Montfoort hebben, — evenals zoovele plaatsen en parochies in ons vaderland hun oorsprong vonden in den bouw van een kasteel sterke of klooster, hun ontstaan te danken aan den bouw van het kasteel Montfoort.

Aan de lijfeigenen en onderhoorigen stonden de kasteelheeren buiten de omgrachting een stukje grond af, om daarop een hut te bouwen en het land te bewerken, teneinde daarmede in hun levensonderhoud te voorzien. Zoo ontstond rond het kasteel een woonbuurt. Kooplieden, landbouwers en andere nijveren, kwamen ook voor haar nave, goed en bedrijf beveiliging zoeken onder de bescherming van het kasteel. De woonbuurt breidde zich uit en werd dikwijls een veelbeteekenend dorp of stad 3) Bij het Kasteel werd gewoonlijk een Kapel gebouwd, waarin de Kasteelheeren aan de omwonenden toestonden hun godsdienstplichten te vervullen. Zulk een Kapel werd later dikwijls tot parochiekerk verheven, waarvan de Kasteelheer de inkomsten bleef genieten en daarmede tevens het recht had, om den Pastoor te benoemen.

Het Kasteel Montfoort, gebouwd om het Sticht te beveiligen, rust en vrede te bewaren, is echter zoo menigmaal de oorzaak geweest van oorlogsgeweld en strijd tegen den Bisschop zelf, omdat de Burggraven zich hoogere rechten aanmatigden, dan hun rechtens toekwamen. En zoo hadden de inwoners van Montfoort zoo menigmaal de droeve gevolgen en lasten te dragen van oorlog en belegering.

Een korte schets daarvan moge aan de eigenlijke geschiedenis der parochie voorafgaan.

* * *

Toen Bisschop Jan van Nassau wegens wanbeheer in geldnood verkeerde, verpandde hij in 1276 het Kasteel Montfoort aan Herman van Woerden, alsmede het Kasteel Vreeland aan Gijsbrecht van Amstel 4). Zijn opvolger, Bisschop Jan van Zyrik,

1.) Beka, Hist. Ultraj. 55.

2.) Matthaëus. De jure gladii 121.

2a). Over de bruggraven van Montfoort: De Navorscher VIII, 91. De Heeren van Montfoort en hun archief. Versl. 's Rijks Arch. XVI, 24. De jaarsstijl der Heeren van Montfoort Nyhoff Bijdr. III, R. VIII, 319.

3). Dr. H. Brugmans en C. H. Peters. Oud Nederl. Steden I, 153.

4). Beka 95.

trachtte door inlossing van de pandsom het Kasteel Vreeland terug te verkrijgen. Deze echter weigerde, waarna de Bisschop, nu minnelijke schikking niet baatte, met een machtig leger te velde trok. De Bisschop echter werd verslagen door Gijsbrecht van Amstel en Herman van Woerden, die hem te hulp was gekomen, en dreef den Bisschop binnen Amersfoort terug.

De Bisschop, door deze nederlaag niet ontmoedigd, verzocht en verkreeg hulp van Graaf Floris V van Holland. Na een eerste vruchteloze belegering, werd hem bij een tweede het Kasteel overgegeven. Daarop trok Graaf Floris met zijn zegevierend leger naar Montfoort, waar Herman van Woerden al zijn strijdkrachten had samengetrokken. Graaf Floris sloeg het beleg om Montfoort, dat een jaar duurde, voordat hij na een geweldige bestorming het kon innemen. Herman van Woerden wist te ontvluchten, terwijl verder allen, op twee na, gedood werden. 5).

Die Grave Florens zette toe
En belach t'hant Montfoort
Ende bleef ligghen rechte voert
Den Zomer ende den Winter dure
Ende warp hem in te menigher ure
Menighen zwaren Bliden-steen
Als den ghenen wel sceen
Die bin der Burgh waren beseten
Ten lesten most wesen (als ghi sult weten)
Dat si in hant mosten gaen
Die Grave ne woud se niet ontfaen
Hi ne mochte mede doen sine wille
Openbaer lude en de stille
Het verghinc als 't wesen soude
Hi ded'er mede dat hi woude
Dat huys ded'i doe besetten
't Sinen wille al sonder letten
Harman bleef uit'en lande:
D'andre ghevaen (al had sy's scande)
Menighe dach en menighe wile. 6).

Bisschop Jan van Arkel belegerde het Kasteel Montfoort om den Burggraaf te tuchtigen wegens zijn deelneming aan het verzet van Jan Heer van Kuilenburg en Gijsbrecht van Vianen tegen den Bisschop. Het Kasteel werd 13 Mei 1353 ingenomen. De Schout, Schepenen en gemeene bureu van Montfoort, dat toen nog geen stadsrechten had gekregen, verbonden zich, hun stede nimmer meer met muren, grachten of op andere manieren te zullen vesten, tenzij bij wille des Bisschops, of bij goedvinden zijner stad van Utrecht. 7).

In het jaar 1380 stonden Gijsbrecht van Abcoude en Hendrik van Montfoort tegen den Bisschop op, wegens vermeende aanspraak op de uitoefening van de hoogste rechtelijke macht (Hooggericht), welke den Bisschop alleen toekwam. Het Kasteel werd door Bisschop Floris van Wevelinckhoven belegerd en na een moedige verdediging van zestien weken ingenomen. 8).

De tusschenkomst van Arnold van Hoorn, 9), die van de Utrechtsche zetel naar die van het Bisdom Luik door Paus Urbanus VI in 1378 was overgeplaatst, beslechtte door onderhandelingen het geschil. Hard waren de voorwaarden den Burggraaf opgelegd. Hij zal bekennen, dat hij in het Sticht geen Hooggerecht, noch hooge heerlijkheid heeft. Dienovereenkomstig „so sullen hij ende sijne nakomelingen hem schrijven borchgreve ende niet heere van Montfoerde”; stad en burg zal hij in leen ontvangen van den Bisschop en wel zóó, dat „die voors. borch ende stede altoos des gestichts van Utrecht open huys ende open stede sullen blijven”. Dit alles zal hij zweren „voer de Ecelesien, knapen, stadt en de steden” ten eeuwigen dage trouw na te komen op verbeurte van al zijne goederen. Wie hem opvolgt moet dezelfde eeden

5) Het Kasteel Vreeland door L. J. v.d. Heyden A.A.U. XXXIX; J. C. v. d. Loos. Geschiedenis van Amstelland 227 vlg.

6). Melis Stoke. Hollandse Jaarboeken of Rym-Kronyk 103.

7). Matthaei de Nobilitate 813. Heda 245. 254. Arend II. 203.

8.) Muller. Regesten no. 458, 460, 471, 472; Beka. 128.

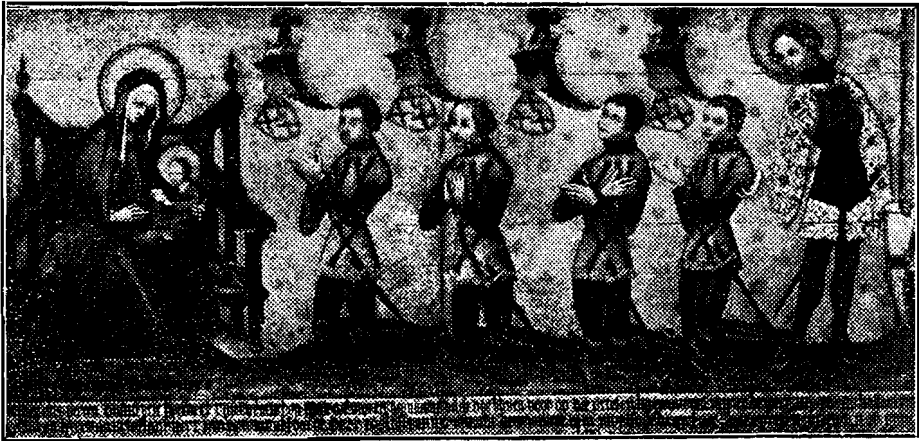
9). Hendrik van Montfoort was gehuwd met Oda van Polanen, dochter van Jan van Polanen en Oda van Hoorn, bisschop Arnolds zuster. Serrure, Histoire de la Souveraineté de 's Heerenbergh blz. 52. Zij sterft 3 Jan. 1417 (A.A.U. II, 382) en niet 1375, zooals v. Leeuwen. Bat. illustr. blz. 1161 wil.

afleggen, dezelfde verplichtingen op zich nemen, vóór hij de bezittingen in leen ontvangt. Blootshoofds, met twintig zijner mannen, moet de burggraaf den Bisschop de sleutels van stad en slot aanbieden en hem om vergeving smeeken. Alle ingezetenen boven de 12 jaar, zullen knielend hetzelfde verrichten. 10).

Aartshertog Maximiliaan sloeg in April 1479 het beleg om Montfoort, omdat Burggraaf Jan (in 1461 beleend met de Montfoortsche goederen) de Hoeksche partij was toegedaan en de Kabeljauwsche uit Den Haag had helpen verdrijven, waardoor hij door Maximiliaan uit Holland gebannen werd. Ook in het Hoeksch geworden Leiden herstelde hij orde en rust. Terwijl de Aartshertog het beleg om Montfoort sloeg, werd hij door den Burggraaf zóó wakker ontvangen, dat hij zich, terwijl hij het leven er bijna bij had ingeschoten, genoodzaakt zag het beleg op te breken. 11).

In Mei 1490 werd Montfoort door Albrecht van Saxon, algemeen stadhouder van Maximiliaan in de Nederlanden, belegerd, omdat Heer Jan van Montfoort in 1488 het Kasteel Woerden verraste en voor de Hoekschen had ingenomen. Na vier maanden van zware belegering moest men in Montfoort zijn minderheid erkennen en onderhandelen. Ook de Burggraaf, na vergiffenis aan Maximiliaan gevraagd te hebben, werd in het bezit van Montfoort hersteld. 12).

* * *

In het Rijksmuseum te Amsterdam is nog aanwezig een oud geschilderd tafereel, ter gedachtenis aan vier ridders uit het adelijk geslacht van Montfoort, gesneuveld in den tocht tegen de Friezen in 1345. Het stelt den hemel voor: blauw met gouden sterren; en tegen dit hemelblauw is gezeten, op een bank met schoon gestikt kussen, Maria, en houdt den kleinen Jezus op Haren schoot. Zij is gekleed in grijsig doorwerkt gewaad, een rooden mantel hangt er over, die ook het hoofd bedekt, vanwaar onder den witten sluier uit, langs eene zijde de zacht golvende haren vallen.

Het Kindje is in groen; in zijn handjes houdt Het Moeder's gebedenboek en wijs kijkt; Het uit onder den grooten gouden nimbus rond het Kinderlijk kopje. Dicht bij Maria, op den heuveligen aardgrond, waar uit het gras roode bloemen als kleine starren opstaan in den glans der hemelsche lichten, knielen de vier ridders, de wapenrok om de leden, het zwaard aan de heup, de voeten van gouden sporen omspannen. De eerste is ridder Jan, Burggraaf van Montfoort; dan komt zijn broeder Roelof de Rover, ridder, heer van Heulesteyn; Willem de Rover tot Montfoort, 13); Hendrik de Rover, zoon tot Heulesteyn. Achter die stille en reine ridderschap staat met Kruisschild en standaard Sint Joris, hun Hemelsche Patroon; zijn rechterhand raakt den schouder van den jongen ridderknaap en beveelt hem met zijn gevallen magen, in de hemelsche zegepraal 14). — Het onderschrift, luidt:

10). L. Smedding. De regeering van Frederik v. Blankenheim blz. 11, 133.

11). v. d. Monde. Tijdschrift VI, 7 vlg.

12). Arend. Alg. Gesch. d. Vad. II 3, 260, 268; Blok. Gesch. eener Hollandsche Stad. Bourg-Oostenrijksche Heerschappij blz. 81 vlg.

13). Anderen willen: Roelof oudoom en Willem, oom zoon van Roelof.

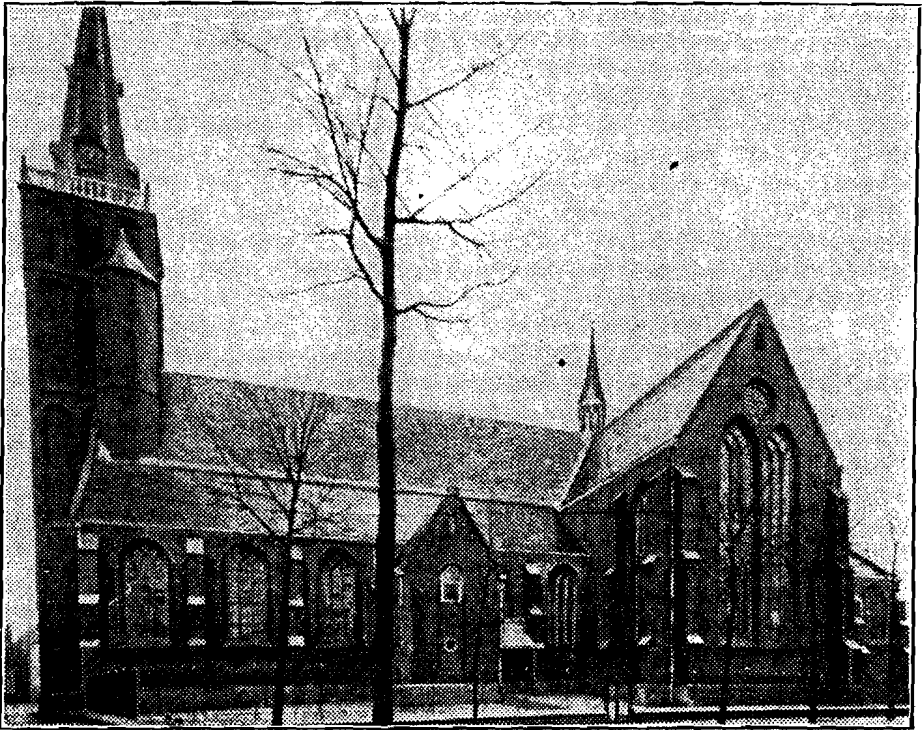
14). Archief voor Nederl. Kunstgesch. dl VI; Kath. Illustr. 1909/10 blz. 30.

„Int jaer ons heeren dusent drie hondert vijf en veertich, op Sante Cosmos en Damianus dach, doe bleven doot op die Vriezen bij Grave Willem van Henegouwen van Hollant van Zeelant en heer van Vrieslant, heer Jan van Montfoorde; heer Roeloff van Montfoorde; heer Willem van Montf oorde, met veel hare magen vrienden en onderhebbende. Bidt voor haar allen zielen”.

Het is een votieftafel, zooals onze voor ouders zoo dikwijls ter gedachtenis hunner dooden in de kerk ophingen, of wel een altaarstuk, waarschijnlijk uit de kerk te Linschoten, waar de heeren van Montfoort de heerlijkheid Heulesteyn bezaten, en waar zij een Maria-vicarie gesticht hebben. In de dagen der Reformatie zal het van de kerk naar het huis Heulesteyn gebracht zijn, waar het eertijds aanwezig was.

Het voorgaande is voldoende, — wij schrijven geen geschiedenis van het Kasteel en zijn Burggraven, — om te doen zien, dat de inwoners van Montfoort onrustige en benarde tijden gekend hebben, welke zeer zeker ook invloed uitgeoefend hebben op het kerkelijk leven.

De Burggraven van Montfoort hadden, waarschijnlijk als stichters, het Patronaatsrecht over de Montfoortsche kerk, d.w.z. zij mochten bij het openstaan van het pastoorschap, een of andere geestelijke voordragen als pastoor, dien de Bisschop moest benoemen, als hij aan de gestelde eischen voldeed.

De Parochiekerk werd 5 December 1400 door Paus Bonifacius verheven tot een collegiale Kapittelkerk, waaraan acht Kanunnikken verbonden waren. De Kanunnikken aan zulk een Kapittelkerk verbonden, leidden een gemeenschappelijk leven. Aan het hoofd stond een proost, onder hem een deken, die met de zielzorg belast was en dus de functie van pastoor uitoefende. Hem stonden ter zijde een scholaster en cantor, aan wie werd toevertrouwd de opvoeding der jongelingen, die de school bezochten, welke aan elke Kapittelkerk verbonden was, 15). De Montfoortsche Kanunnikken

15). Dr. M. Schoengen. Gesch. v. h. Onderwijs in Nederland blz. 180.

schijnen geen gemeenschappelijk leven geleid te hebben, doch de memoriegoederen, waarvan ieder afzonderlijk de inkomsten genoot, waren blijkbaar het eenige, dat den weidschen naam van Kapittel voor de geestelijkheid dezer parochiekerk rechtvaardigde 16). Zij komen dan ook voor onder den naam van Memorieheeren.

Een aaneengesloten rij van opvolgende pastoors, die den herderstaf over de parochie Montfoort voerden, is door gebrek aan gegevens niet meer samen te stellen.

Onder het jaar 1331 vond ik voor het eerst vermeld: Wilhelmus van IJsselstein 17) als persona der kerk, die in genoemd jaar een smeekschrift zond aan Jan van Diest, Bisschop van Utrecht, waarin hij klaagt, dat de inkomsten der kerk voor hem als persona wel genoegzaam waren om te bestaan, maar dat de lasten der Pastorie te zwaar waren om een pastoor aan te stellen. De Bisschop stichtte daarop in genoemd jaar een eeuwigdurende vicarie, op voorwaarde, dat de vicaris of bezitter der vicarie, door den persona zoude worden aangesteld, die de geestelijke bediening zoude uitoefenen.

Die den titel voerde van persona „persoene”, persoon, hoofd- of erfpastoor, was een „curatus sine cura” (pastoor zonder zielzorg), gemeenlijk een voornaam en aanzienlijk priester, die zijn praebende door een ander, die het pastoreel karakter bezat, liet waarnemen 18).

Meester Gerardus wordt als pastoor genoemd in 1353, 19).

In 1408 ontvingen de Kerkmeesters van Bisschop Frederik van Blankenheim toestemming om de kerk af te breken en vaste goederen toebehoorend aan de kerk te verkoopen om daarmee een nieuwe kerk te bouwen, 20). Het is de thans nog bestaande kerk, welke in het bezit is der Nederl. Hervormde Gemeente. Het is een baksteenen driebeukige Kruiskerk, zonder omgang, sacristie en een uitgebouwde kapel, donker als een crypte, waarin nog een altaarvoet en wat beschadigde resten van schilderwerk te zien zijn. 21).

Montfoort was een bloeiende parochie, zooals de vele memoriën, stichtingen en vicariën aan de kerk verbonden uitwijzen. In de kerk stonden elf altaren, waaraan even zoovele vicariën verbonden waren.

Wat is een vicarie?

Was eenmaal een kerk gesticht, dan begiftigden dikwijls vrome geloovigen, een broederschap of een gilde, zulk een kerk met een altaar, waaraan inkomsten uit goederen of anderszins verbonden waren, waarvoor dagelijks of eenige malen in de week of in het jaar aan dat altaar moest gelezen worden.

De priester, die met dit kerkambt werd bekleed, ontving den naam van Vicarius, of Capellanus; de stichting zelve werd vicaria of capellania, vicarije of capellanije genoemd. 21a).

Zij, die het recht van een vicarius voor te dragen hadden, werden gifters of gevers, of meer gewoon, doch verkeerdelijk, collatoren genoemd. Later en vooral na de Hervorming heeten zij meestal patronen. Na de Hervorming werden door de Staten de vicarie-goederen gesaeculariseerd en uit de gezamenlijke revenuen van de vicarie- en kerkgoederen werden de predikanten en hunne weduwen, de kosteren en schoolmeesters betaald, 22). De altaren, waaraan vicariën verbonden waren, zijn de volgende:

het Hoofdaltaar, waaraan een zielproeve met 19 en een halve morgen land.

O. L. Vrouwe Altaar met 20 morgen land.

St. Johannes Baptistaltaar.

St. Joosten-altaar met 28 morgen land.

St. George-altaar, met 26 morgen land.

St. Maria Magdalena-altaar met 17 morgen land.

16). S. Muller. Schetsen uit de Middeleeuwen blz. 295.

17). Hist. Episc. I, 75-190; Dr. R. Post. Eigen Kerken blz. 106.

18). Bijdr. Haarl. XXXV, 3.

19). Hist. Episc. I, 556.

20). Heeringa. Rekeningen v. d. Bisd. Utrecht II. 14.

21). Jaarb. v. Nifterlake 1926. blz. 27.

21a). Du Cange. Glossarium mediae et infimae Latinitatis.

22). D. G. Kengers Hora Siccema. De geestelijke en Kerkelijke goederen onder het Kanonieke het Gereformeerde en neutrale recht; H. Verloren van Themaat Geschied. vicariën en vicarierecht in de provincie Utrecht. Hist. Gen. Bijdr. en Meded. IX, 301-307.

Links: Gethsemané. Handwassching van Pilatus. Ecce Homo.

Rechts: Kruisdraging met Veronica; Bweening en Graflegging.

Middenstuk: Christus aan het Kruis genageld, aan weerszijden de aan handen en voeten gebonden moordenaars aan ruwe boomstammen met dwarsbalk. Aan den voet van het Kruis knielt Magdalena met klagelijk, pathetisch gebaar. Haar stijf gewaad van brokaat met lila-changeant pofmouwen, is in waalervormige plooiën over den voorgrond uitgespreid. Links hurkt biddend Maria neer, in blauw gewaad, ondersteund door Johannes; achter hen de beide andere vrouwen weenend. Rechts van het Kruis een groote rugfiguur van een man, in blauwgrijs gewaad met splitmouwen en rooden mantel, gele hozen, die toeschrijdt op een ruitertooft door den geloovigen hoofdman geleid. Twee heuvelen sluiten deze scène af en geven doorkijk op een effen, blauwen zeespiegel. Op den rechter heuvel een muur met poort en torens. 23).

In de tegenwoordige Katholieke Kerk is nog een Mariabeeld uit de tweede helft der 15e eeuw, hetwelk gevonden is in de gracht te Oudewater? 24). Verder bezat de Kerk nog een huis met hofstede dicht bij de kerk, drie blokken tienden, huis- en hofrenten en landpachten van 151 morgen land. 25).

* * *

Montfoort bezat ook een oude-mannen- en een oude-vrouwenhuis, dicht bij elkander gelegen in de Manhuisstraat. Het oude-mannenhuus moet omstreeks 1506 gesticht zijn, daar Vrouwe Wilhelmina van Montfoort in genoemd jaar vermaakt een eeuwigdurende rente van „50 pont Hollants 's jaars als 't volmaakt zal zijn”, er was een Kapel aan verbonden, waarin een vicarie gesticht was, welke overgebracht was van Warmond. 26).

Aan dit oude-vrouwenhuus waren ook vele inkomsten uit goederen en anderzins vermaakt, o.a. een huus gelegen dicht bij „der Kercke rooster”, 27). Hieruit blijkt, dat, zooals gemeenlijk in de Middeleeuwen het kerkhof om de kerk lag. Zulk een kerkhof was gewoonlijk door een lage muur omsloten en vóór de ingang lag een groot ijzeren rooster ter

wering van het vrij loopende vee, in bijzonder van de varkens, om te beletten, dat deze den grond van het kerkhof zouden komen omwroeten. De wijd van elkander liggende spijlen van het rooster, waren alsdan een beletsel voor den overtocht; de naieve middel-euwers maakten er van, dat de duivel met zijn bokspooten er niet over zoude kunnen gaan. 28).

Het oude-vrouwenhuus werd in 1596 begiftigd door Matheus Claessz. Cuypers, priester en vicarius aan de kerk te Montfoort, onder voorwaarden, dat hij zelf tijdens zijn leven en na zijn dood de tijdelijke pastoor het recht heeft om een oude vrouw te nomineeren en praesenteeren.

* * *

Verder was er te Montfoort nog een Magdalena-Gasthuus, alsook een H. Geesthuus, begiftigd door vele schenkingen, waaruit de H. Geestmeesters de verzorging der armen behartigden. Zoo moesten zij o.a. jaarlijks koopen also veel graens (grijs) ende wits daer sij dertien arme menschen mede cleden moghen, dats te weten zeven mannen elc

23). Catalogus Tentoonstelling van Noord-Nederl. Schilder- en Beeldhouwkunst 1913 blz. 30; Catalogus Museum Utrecht, no. 508; Het Gildeboek V. 44.

24). J. A. F. Kronenburg, Maria's heerlijkheid in Nederland V, 566.

25). Hist. Episc. I, 190.

26). Tegenw. Staat van Utrecht blz. 109; verslag 's Rijks arch. XVI 263.

27). A. A. U. II, 344-351.

28). Het Gildeboek 1918, 1e Jrg. 156.

St. Jacobs-altaar met 8 morgen land.

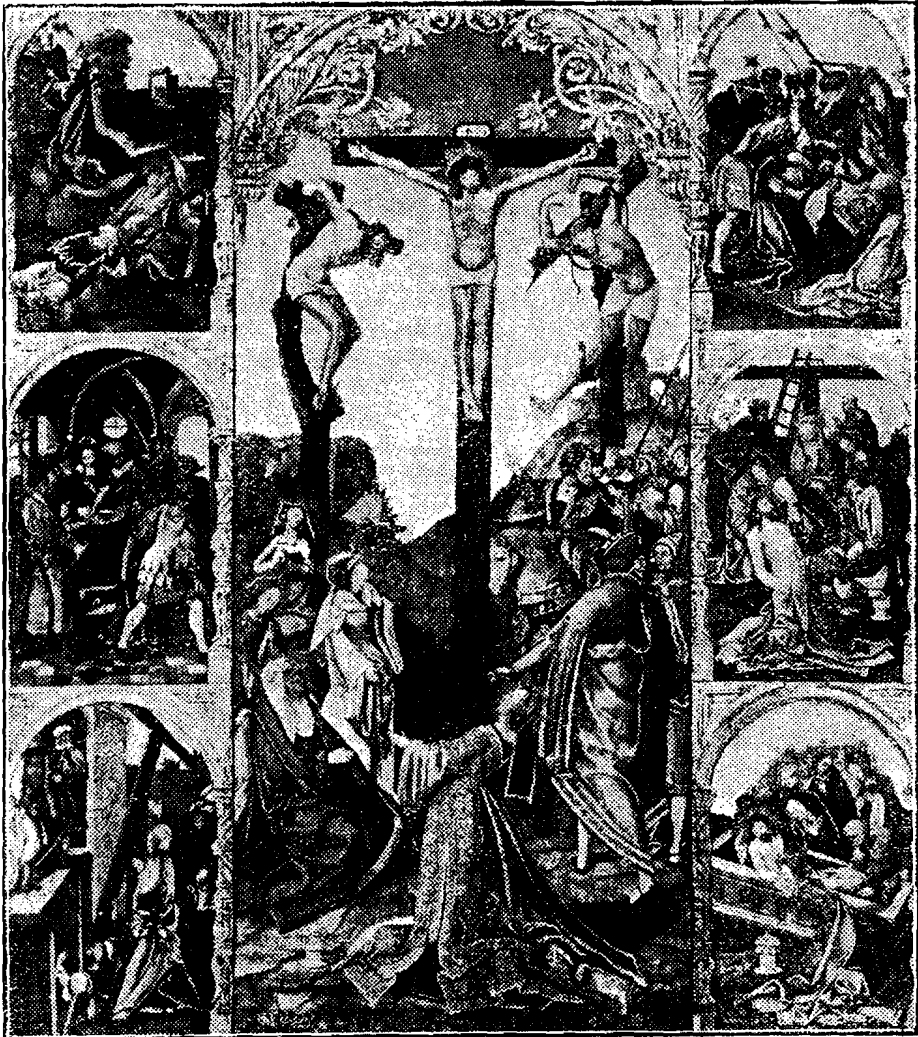
St. Antonius-altaar met 17 morgen land.

H. Kruis-altaar.

St. Nicolaas Altaar.

H Graf.

H. Kruis-altaar.

't Is niet onmogelijk, dat het schilderij, voorstellende de Kruisiging, toegeschreven aan Jacob Cornelis van Oostanen of één zijner leerlingen (1514), aanwezig in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht en afkomstig uit de pastorie van Montfoort, deel uitmaakte van het H. Kruis-altaar. Het stelt voor rechts en links, door renaissancebogen omlijst, zes tafereelen uit het-leven van Christus,

vier ellen graenus ende vier ellen wits, daar onder tot enen tabbaert. Ende ses wive elc vier ellen graenus ende een halve ende anderhalve ellen wits dair onder tot enen tabbairt; dese laken sullen also breet wesen dat die mannen ende vrouwen van den laken ende ellen voirsz. redelic afgecleet moghen wesen. 29).

Later werd dit H. Geesthuis ingericht tot weeshuis 30).

* * *

Te Montfoort was ook gevestigd een commanderie van de orde der hospitaalridders van St. Jan.

Deze Johanniter- of Hospitaalorde ontstond uit een in 1048 gesticht hospitaal voor zieke pelgrims, te Jerusalem, bij het H. Graf gelegen.

Sedert 1137 werden ook ridders opgenomen om de pelgrims te beschermen. Deze orde had ook talrijke pelgrimshuizen en hospitalen in het Westen.

De ridderdienst kwam later op den voorgrond, maar de ziekenverpleging verdween nooit geheel. De ridders droegen een zwarte, later een roode mantel met een acht-puntig wit kruis. 31)

De orde bestond uit :

Ridders, van adellijke geboorte, die tegen de ongeloovigen streden, de Heilige Plaatsen verdedigden en de pelgrims beschermden.

Priesters, die in den eeredienst voorgingen;

dienende broeders, die zieken en vreemdelingen verzorgden en tevens voor den wapenhandel bestemd waren. 32)

* * *

In het bisdom Utrecht bestonden ongeveer 20 conventen, commanderieën geheeten. De commandeur, overste, van het St. Catharinaconvent te Utrecht was, zooals uit een oorkonde van 1322 blijkt, tevens commandeur van alle godshuizen van Sinte Jans hospitaal van den lande van Overzee in den bisdom van Utrecht ende der gravescap van Hollant ende Zeelant." Hierom werd hij gewoonlijk „balyer" genoemd.

De verkiezing van den balyer had plaats door de gezamenlijke commandeurs van de verschillende huizen en conventen en de conventualen van het St. Catharinaconvent te Utrecht.

Onder dezen balyer stond ook de commanderie van Montfoort. Wanneer deze ontstaan is, is niet bekend. In 1594 had zij een behoeftig bestaan, zooals blijkt uit de klacht van den balijer Henrick van Barck uit Utrecht aan den Ordensmeester van Duitschland over de verwoestingen van de commanderieën 's Heerenloo (Harderwijk), Sneek, Kerkwerf, Middelburg, Ingen, Harmelen, Oudewater en Waarder, zoodat geen der commandeurs onder hem resorteerende hunne huizen kunnen bewonen, uitgezonderd die van Buren en Montfoort, die echter met zoo hooge lasten bezwaard zijn, dat ze nauwelijks in hun eigen onderhoud kunnen voorzien.

In 1603 was hier commandeur Johan de Ridder, die met andere commandeurs de hulp van den Ordensmeester inriep, daar de administratie aan de orde was onttrokken en in handen gesteld van een rentmeester, door de Staten aangesteld. De goederen werden dra geconvisqueerd. Uit de opbrengsten werden de dijken onderhouden en de tractementen van predikanten en kosters betaald.

De laatste katholieke commandeur van Montfoort was Johannes van Hoen, die in de eerste kwart der 17e eeuw te Utrecht ijverig de zielzorg beoefende en aldaar in 1630 overleed. 33)

In de Hoofdstraat staat van de voormalige commanderie nog een deel van de Kruisgang, een poortje (pl.m. 1525) en de kapel (waarvan het torentje in 1691 is afgebroken), thans pakhuis met tamelijk bewaarde gevel. 34). Boven de ingang was in steen gehouden, het hoofd van Johannes de Dooper op een schotel. 35).

In de Oudheidkamer alhier bevindt zich nog 'n schoorsteenpilaster uit de commanderie.

Na den dood van Pastoor Volpertus Ottonis benoemt de officiaal van den Aartsdiaken van St. Salvator te Utrecht in 1392 Petrus Haey, op voor dracht van Henricus van Montfoort. 40). Het necrologium van Montfoort. 41) noemt Petrus Haen. Deze namen zullen waarschijnlijk wel een en denzelfden persoon betreffen.

29). A. A. U. II 352—362.

30). Geheym-schrijver van Staat en Kercke. blz. 108.

31). Dr. J. de Jong. Handb. d. Kerkgesch. I, 393.

32). Gelre. Bijdr. en Med. VIII, 277.

33). A. A. U. V. 462, 464; X. 194; XLIII, 171.

34). Voorl. lijst der Nederl. Monumenten van Gesch. en Kunst Prov. Utrecht 43.

35). Geheym-schrijver van Staat en Kercke blz. 108.

40). Versl. 's Rijks Arch. XVI, 263.

41). A. A. U. II, 379.

Johannes de Hee, die als pastoor in 1422 overleed, stichtte een memorie van 50 gulden, waarvoor ten eeuwige dagen gedurende het Octaaf van Maria ten Hemelopneming de getijden moeten gezongen worden. 42).

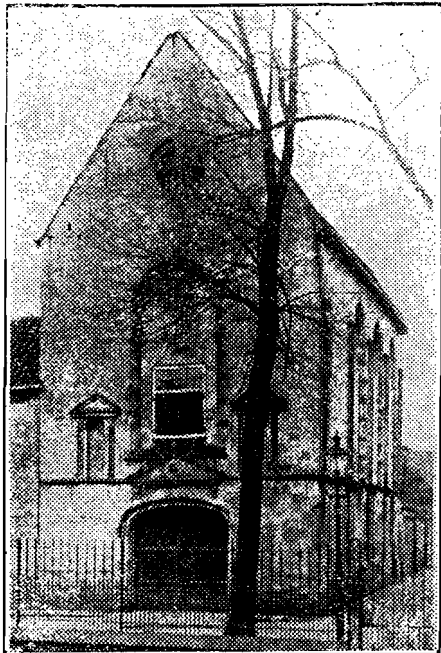
Nicolaas de Grebber, die ook een memorie stichtte. 3).

Hugo Wilhehmi.

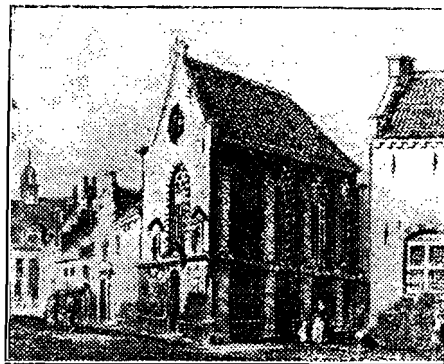
Nicolaas van Goudriaen.

Johannes Anthonius 1527. 43).

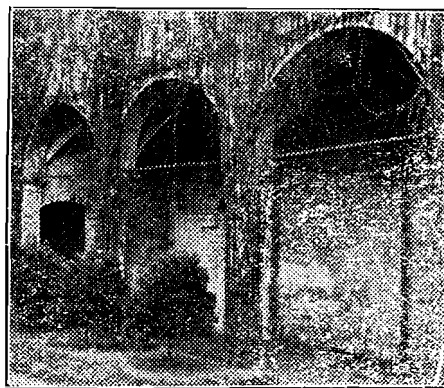
In een confirmatie brief van 1494 door Willem van Montfoort, proost van Oud-Munster te Utrecht, wordt als pastoor genoemd Johan Hermansz. Deze brief

Deel van de Kruisgang en de Kapel, thans pakhuis.

Commanderie van de Orde der Hospitaalridders.

meldt de schenking van Lodewijk voor Montfoort van land onder voorwaarden, dat eeuwigdurend een H. Mis zal gelezen en zoo mogelijk een Hoogmis zal gezongen worden, waarna de officiant zich zal begeven naar het graf van vrn. Lodewijk, om daar de Miserere en de Profundis te bidden voor zijn zielerust. Jaarlijks zal een jaargetijde met Vigilie gehouden worden voor Lodewijk en zijn huisvrouw Beatrix van Gaveren. Bij verzuim van voornoemde verplichtingen zal aan de H. Geestmeesters te Montfoort voor elke niet-gelezen H. Mis twee stuivers betaald worden. In dezen brief worden nog als dienstdoende geestelijke genoemd: Johan Loeck, kapelaan, Herman Moerman, Johan Dirkse, Hugo Snel, Gherit Korn.

Een andere ziele-vicarie werd gesticht door Johan van Montfoort in het jaar 1500, tot rust zijner ziele, alsmede voor zijne voorzaten en nakomelingen. Deze vicarie moest bediend worden door twee priesters, die ook verplicht waren het choorgebed met de

42). Hist. Gen. Bijdr. en Meded. IX. 372. Heda 132.

43). Heeringa. Rek. v. h. Bisd. Utrecht II. 88.

andere priesters der parochie te bidden; zij moesten wonen binnen Montfoort en mochten er niet uit zonder verlof van den Burggraaf. Indien zij zonder verlof uitgingen en zes weken lang wegbleven, waren zij zonder nader vonnis van hun bediening vervallen. De eerste vicarii waren: Theodericus Post en Petrus van Schiedam. 36)

Johan Hermansz was in 1502 nog pastoor en waren behalve de reeds genoemden nog aan de kerk verbonden: Johan Camp, Rembout Adriaansz, Gerrit Korentgen, Jacob Amelissen, Adriaan Hendrikse, zooals blijkt uit een schenkingsbrief van Willem van Montfoort, proost en Aartsdiaken van Oud-Munster te Utrecht, die 326 Rijnguldens schonk, waarvoor grond werd gekocht, van welks opbrengst ten eeuwige dage alle Zondagen en in de Advent alle dagen, alsook op Bartholomeusdag de zeven Getijden moesten gezongen worden met dezelfde plechtigheden als in den Dom te Utrecht, voorts elke maand een memorie zooals voor Lodewijk van Montfoort en na zijn dood een jaargetijde n.l. vigilie en een gezongen Requiem, waarna op zijn graf zal worden gebeden de Miserere en de Profundis. 37).

Aan dezen Willem zal toebehoord hebben, hetgeen de inventaris van Oudmunster, opgemaakt in 1624, nog bevatte: „een oude swart fluwele casuyffel mit een gout geborduylt, cruys op hebbende 't wapen van Montfoort. Twee oude dienrocken van swart fluweel ende geborduerde banden mit 't wapen van Montfoort. 38)

In 1506 heeft Wilhelmina Vrouwe van Montfoort met bewilliging van haar echtgenoot Jan van Montfoort haar wijsbeschikking gemaakt, waarin zij verklaart, begraven te moeten worden in het graf van de Heeren van Montfoort, in het koor naast het St. Antonius-altaar, 20 pont Hollants 's jaar eeuwige renten, waarvoor men in de kerk houden zal ten eeuwige dage twee choralen, die de Getijden mede zullen helpen zingen; dat „in plaats van die vyf arme kinder of luyckens, die hier op ten hulze van Montfoort plagen te eten, en voir die tijt, dat sy daar niet geweest en zijn vijftig Pont Hollants 's jaars eeuwige renten tot dat manhuys, als 't volmaackt zal zijn, binnen der stede van Montfoort, also mijn Heere van Montfoort met die Testamentoers dat ordnieren zal”, verder vermaakt zij honderd gulden, waarvoor men boeken koopen of schrijven zal, welke men het allernoodigst heeft en nog twee honderd Rijnse guldens voor een klok. 39)

* * *

Nu breekt voor de Katholieken in deze landen een droeve tijd aan, ingeluid door den opstand van Luther tegen het Roomsche leerzeg, waardoor zoo velen van de aloude Moederkerk werden afgescheurd. Deze omwenteling op Kerkelijk gebied, ten onrechte Hervorming geheeten, vond een vruchtbare bodem in de bedorven toestanden bij hoog en laag en het verval der Kerkelijke tucht. In de Nederlanden werkte ook vooral mede het noodlottig samenvallen van de Staatkundige omwenteling, den opstand tegen den Koning van Spanje, zoodat deze beiden vereenzelvigd werden. „Het is niet tegen te spreken”, zegt de groote protestantsche geschiedschrijver Robert Fruin 44), „wat de Spaansche landvoogden, die na Alva gevolgd zijn, gedurig in den mond hebben, dat niet de ijver voor het Protestantsche geloof, maar de vrees voor het invoeren van den Tienden Penning Nederland tot afval van zijn Koning heeft bewogen. Als één man kwam gansch Holland, zonder onderscheid van Kerkelijke gezindheid in verzet tegen den dwingeland, die hem thans ook zijn vleeschpot wilde ontroofen. Zooals de beeldenstormerij met wat daaraan vast was, het volk in twee partijen had verdeeld, zoo hereenigde allen voor een poos die noodlottige bedrijfsbelasting in afkeer van de Spaansche overheersching. Daarom werd veelal het aantal van de aanhangers der nieuwe leer verre overschat. Het Staatsgeweld wendde zijn macht aan om deze aan het volk op te dringen. Wanneer men onze vaders niet nad beroofd van Kerken, Kloosters en Kerkelijke goederen, wanneer de goede priesters niet waren verdreven uit de pastoriën om plaats te maken voor de predikanten, wanneer men de godsdienstoefeningen niet had verboden en geen zware boeten had laten betalen, wanneer men aan ons volk geen protestantsche onderwijzers had opgedrongen, wanneer men de Katholieken niet had uitgesloten van alle staatsbetrekkingen, m. a. w. wanneer men de vrijheid van geweten waarlijk had geeerbiedigd, dan zoude het getal Protestanten in ons land verbazend gering zijn.

36). Hist. Episc. I, 556.

37). Hist. Episc. blz. 557.

38). Arch. Aartsb. Utrecht. XXVII, 394.

39). Mattheaei Analecta. (uitg. 1690) III, 459; Le Long Kabinet van Nederl. en Kleefsche Oudheden V, 248; Bijdr. Haarl. XXV, 68, 76.

44). Verspreide Geschriften II, 128.

De opstand tegen Spanje, uit nationaal verzet geboren, was een godsdienstoorlog geworden 45).

Toen in 1581 Filips als heer der Nederlanden werd afgezworen, was dan ook het getal Protestanten nog uiterst gering.

Na den beeldenstorm van 1566 was het verbond der edelen door het terugtrekken der Katholieke partij tot één derde gesmolten.

In 1587 verklaren de Hooge Raad en andere Staatscollegien aan Leicester: „dat het een iegelijk, die eenige wetenschap van deze landen heeft, kennelijk en notoir is, dat het meerendeel de roomsche religie nog van harte is toegedaan”.

In het zelfde jaar 1587 zegt in een conferentie van predikanten en gedeputeerden der Staten de president, dat „het tiende deel van de ingezetenen van den lande niet is van Gereformeerde Religie”.

In 1608 schrijft Maurits aan Hendrik IV, dat de bevolking van Gelderland, Friesland, Overijssel, Groningen en Utrecht grootendeels Katholiek is.

Tien jaren later verzekert Oldenbarnevelt, dat de Roomschen het rijkste en de deftigste deel der natie uitmaken. Bij de installatie der professoren aan de nieuw opgerichte universiteit te Utrecht (1636), waren er geen protestantsche zangers, zoodat Katholieken in den Dom in het Latijn de Vespers-psalmen en het Te Deum zongen. 46).

„Om den Godsdienst was de Natie vermoord”, zegt men. Eilieve! Hoeveel protestanten waren er dan toch wel tegen de honderden Roomsche-gezinden, Zeker geen één tegen vijftig. Onderzoek in iedere familie, hoe groot het getal van de eenen en anderen waren, nog in den aanvang der 17e eeuw, en men zal bevinden, dat de Roomschen toen nog doorgaans 2/3 in de aanzienlijkste geslachten maakten; bij de burgerij 3/5, ten plattelande 7/8 of meer. 47).

Bij plakkaat van 26 Augustus 1581 werd de uitoefening van den Katholieken godsdienst ten plattelande van Utrecht verboden door het Hof op verzoek der Staten, die reeds sinds een jaar herhaaldelijk dergelijke verbodsbepalingen hadden uitgevaardigd. De godsdienstoefening werd den geestelijken ontzegd op een boete van 25 gouden realen en verlies van hun beneficie; de magistraten, die een godsdienstviering niet hadden belet, zouden eveneens 25 gouden realen verbeuren; ieder hoorder zou zijn opperkleed verliezen. 48). Door deze en talrijke daarop volgende hatelijke plakkatzen werden de godsdienstoefeningen verboden, de kerken werden gesloten of afgenomen. Toen die barre plakkatzen werden afgekondigd, schrokken de Katholieken aanvankelijk, doch toen zij weldra bemerkten, dat die slechts ter wille der heftige predikanten waren uitgevaardigd, gingen zij stil hun gang, en zagen ze sedert zoo herhaaldelijk vernieuwen, dat ten laatste zich niemand er meer om bekommerde. Desniettenstaande valt niet te ontkennen, dat de Katholieken den zwaren druk van de plakkatzen gevoeld hebben. Men oordeelde immers, dat het voor den Staat in allen geval niet kwaad is, dat zulke plakkatzen er zijn en boven het hoofd hangen van hen, die zij niet vertrouwen, om denzulken vrees in te boezemen en, zoo zij niettemin iets mochten aanvangen, hen te straffen en onschadelijk te maken 49); wat toch ook maar al te dikwijls gebeurde. Wanneer de Katholieken hun godsdienstplichten wilden vervullen, in het gebruik der H. H. Sacramenten, troost en krachten wilden erlangen in den strijd, dan moesten zij dat veelal doen in het geheim. In die moeilijke dagen kwamen priesters vol heilige zielenijver, aan wie de landsgrenzen ontzegd waren, tot hen als boer of marskramer vermomd, om zieken te bezoeken en de genademiddelen der Kerk te bedeele. Van hun heilzamen arbeid vernemen we niet veel, daar deze immers in het geheim moest geschieden.

De draconische wetten tegen de Katholieken hadden één goede zijde, namelijk, dat ze uit hoofde harer menigvuldigheid, verscheidenheid en gestrengheid zelve, bij geen mogelijkheid in alle gestrengheid uitvoerbaar waren. Ware dit geschied of mogelijk geweest, geen enkel Katholiek was er in den lande overgebleven. Dat de Calvinistische overheersching niet geheel en al is geslaagd, moet al mede toegeschreven worden en aan het groote getal Katholieken, en aan de onderlinge ijverzucht van kerkelijke en politieke mannen, die gezamenlijk streefden naar het hoogste gezag, en aan de handelsbelangen, vooral te Amsterdam, en niet het minst aan den beteren zin of praktische verdraagzaamheid van het goede Nederlandsche volk. 50) Doch dit alles neemt niet

45). Historische Tijdschrift XII, 36 vlg.

46). Dr. J. de Jong. Handb. der Kerkgesch. II, 349.

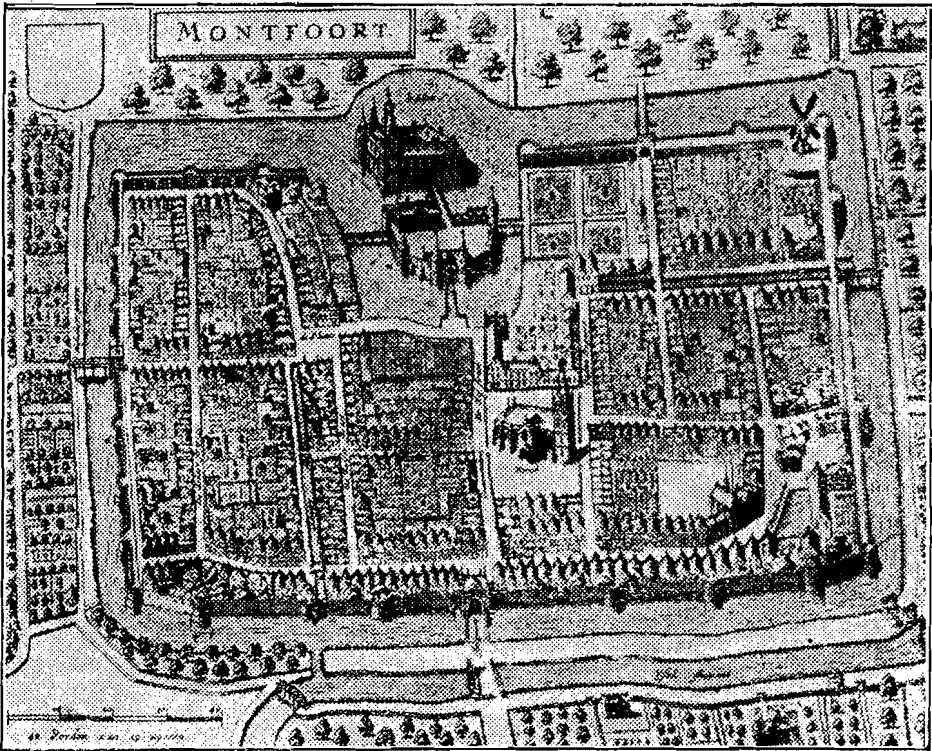
47). Deze getuigen zijn grootendeels van niet-Katholieke geschiedschrijvers, aangehaald in W. Kruif. Naar het Rijk des Lichts.

48). Nederl. Arch. v. Kerkgesch. N.S. XI, 97.

49). Fruin, Verspreide Geschr. III, 278.

50). Studien. Tijdschr. v. godsd. Wetenschap en Lett. Jrg. 39 blz. 161 vlg.

weg, dat de Katholieken harde tijden te verduren hadden, dat ze vele plagerijen, vernederingen en vervolgingen doorstaan moesten. De predikanten wilden immer heftig optreden, drongen steeds aan op de handhaving der plakkaten en het beletten der „paepsche stoutigheden en afgoderijen.” Zij, die te samen als synode een macht in iedere provincie waren, waarmede de regenten moesten rekenen, oefende ieder in

De stad Montfoort in vogelvlucht in het jaar 1650.

eigen gemeente een invloed uit, veel groter dan thans door de geestelijken, van welk kerkgenootschap, in ons land uitoefent. Er ging nooit een gelegenheid voorbij, waarin zij zich konden mengen, of zij drongen aan op onderdrukking der „paepsche superstitiën en stoutigheden”. Deputatiën deden zulks bij de hooge staatslichamen, de afzonderlijke predikanten in hunne eigen steden. 51) Zij waren de eigenlijke vervolgers der Katholieken. Talloos vele voorbeelden treffen we daarvan aan in acten van de provinciale en particuliere synoden. 52) Gelukte het echter den Katholieken, ondanks de plakkaten, hun godsdienstoefeningen, zij het dan in het geheim, met eenige vrijheid te kunnen uitoefenen, dan dankten zij dat hieraan, dat op vele plaatsen de hogere en lagere ambtenaren zich lieten omkopen. Maar wie zal zeggen hoeveel geld dat hun gekost heeft? Van 1638 tot 1642, dus in vier jaren tijds, betaalden zij niet minder dan 50.000 gulden aan boeten en ongeveer even zooveel om van de ambtenaren een weinig oogluiking af te kopen. 53)

Het was dus eigenlijk niets anders dan een afkoop der wettelijke verbodsbepalingen; door het betalen van een geldsom zouden de geestelijken gevrijwaard zijn tegen de vervolgingen, die op grond der bestaande wetgeving tegen hen konden worden ingesteld. Op deze wijze echter onderwierpen zij zich, uit vrees voor erger, aan een stelselmatige knevelarij, die in sommige streken groote afmetingen aannam. De priester kon zijn

51) Dr. W. Nutjens. De predikanten bemoeiengen in de 17e eeuw. Onze Wachter 1878, I, 12 vlg.; Dr. W. Knuttel. De toestand der Nederl. Katholieken I, 261, vlg.

52). Reitsma en v. Veen. Acta der prov. en partic. synoden.

53). De Katholiek C I, 428 vlg.; A. A. U. XVIII. 27.

dienstwerk vrij verrichten en werd niet meer gestoord in de uitoefening van zijn kerkelijk ambt, maar hij werd gedwongen voortdurend in den buidel te tasten, om van de goedgunstige behandeling der plaatselijke overheid verzekerd te zijn. Behalve de jaarlijks te betalen schatting aan den Baljuw of diens onderhoorigen, moest hij nog, bij zijne komst op een nieuwe standplaats, een buitengewone uitkeering doen, hij was daartoe evenzeer verplicht wanneer er een nieuwe kapelaan tot zijnen bijstand optrad. Indien herstellingen aan zijn kerkgebouw noodzakelijk waren, moest hij verlof vragen om dit uit te voeren en dit verlof werd niet verkregen zonder dat daarvoor in klinkende munt betaald was wat de plaatselijke overheid er voor meende te mogen eischen. Bij het optreden van een nieuwen Baljuw waren de priesters in zijn rechtsgebied verplicht hem hunne gelukwensen aan te bieden met — zooals het in den volksmond heette — gouden handschoenen en omdat het hun veel waard was de goede gezindheid van den nieuw aangestelde te behouden, berustten zij, zoo het maar eenigszins mogelijk was, in zijne waardeering van het bedrag der voor hem bestemde gift. 54)

Aan deze jaarlijksche en andere buitengewone heffingen werd eerst een eind gemaakt in het einde der 18e eeuw (1787) toen de vrijheidszón voor de Katholicken begon te gloriën en hun emancipatie een aanvang begon te nemen.

* * *

Na deze meer algemeene beschouwing, welke, naar ik meende, tot goed begrip van het volgende noodig is, zullen we de kerkelijke toestand van Montfoort in 't bijzonder beschouwen.

Niet uit de menschen zelf is alhier het verlangen naar de nieuwe leer opgekomen, maar met dwang van Staatsmacht werd deze ingevoerd tegen den wil van de overgrote meerderheid, die trouw bleef aan het katholieke geloof.

Aan hen, alsook aan de houding van den Burggraaf, uit het zoo gunstig bekende geslacht van Merode, die buiten de rechtsmacht der Staten levend, zijne rechten zoo lang mogelijk bleef vasthouden, is het te danken, dat de nieuwe leer zoo weinig ingang vond.

Uit de Kerkrekening van 1557 blijkt, dat het kerkelijk leven nog in volle bloei was. Onder de uitgaven vinden we de volgende post: „die croon voer Ons Lieve Vrouwe in die zonne te schueren.” Wat beteekent dit?

Onder den triomfboog, welke het priesterkoor van het middenschip afscheidt, prijkte gewoonlijk, hoog boven alles uit, het alverwinnend kruis; een weinig verder de kerk in, gewoonlijk in de viering, de plaats waar lang- en dwarsbalk van den kruisvorm, waarin de kerk gebouwd is, elkander snijden, aan de spits der geloovigen hing een Mariabeeld van het gewelf af en verzinnelijke de grootsche gedachte van den H. Bernardus: „Wij hebben een Middelaars bij onzen Middelaar.” Gewoonlijk waren het twee ruggewaarts aan elkaar gehechte beelden, staande op de wolken of de halve maan. Een gouden stralenkrans, als een zón omgaf het geheel; daarom werd zulk een beeltenis niet zelden genoemd „O. L. Vrouw in de son”, „Onze Lieve Vrouw in de rayen” (stralen) of ook Marfianum, 55)

Terwijl vroeger bijna iedere kerk zulk een zwevende Madonna had, behooren zij thans, tenminste in de noordelijke bisdommen, tot de zeldzaamheden. Zoo bevindt zich nog zulk een Marianum, gehalveerd, in de R. K. Kerk te Silvolde: „De bedrukte Moeder van Varsseveld” 56) en vond men in een der torentjes van de oude kerk te Soest twee halve Mariabeelden, 57).

De beeldenstorm heeft het Marianum uit de gewelven naar beneden gehaald en vernietigd, zoodat men zelfs niet meer wist wat een Marianum was, zooals Jan Kalf in zijn rede „Oude kunst en geschiedenis” — waarin hij bescherming bepleit voor merkwaaardige overblijfselen onzer vaders — zegt, dat „geleerde Vondelkenners een vers van Vondel onzinnig geïnterpreteerd hebben, omdat zij niet wisten wat een Marianum is.” 58)

54). Mr. W. H. de Beaufort. Nieuwe Geschiedk. Opstellen I, 183 vlg.

55). J. E. Kronenburg. Maria's Heerlijkheid in Nederland V, 566.

56). De Kath. Illustratie 1904, blz. 145.

57). Bulletin v. d. Ned. Oudheidk. Bond 1905, blz. 194.

58). Van onzen Tijd, Jrg. 10, blz. 350.

Vondel in zijn „Gijsbrecht van Amstel” zegt van den beeldenstorm van Amsterdam:

De Kerreckschenners woën,
en passen 59) wat te raecken
en vechten om den buit,
en plondren 't al, oock zelf
het Marianum, dat te pronck
hing van 't gewelf
word afgeruckt. 60)

Nog in 1558 vermaakte Heer Jan van Montfoort 60 Karolus guldens, jaarlijks te hebben uit de Montfoortsche goederen, welke in de 12 nachten van Kerstmis gedeeld moesten worden aan jonge dochters voor een bruidsgift voor een klooster of huwelijk. Dit was hem krachtens zekere Apostolische bullen door bisschop George van Egmond opgelegd als een geldelijke boete, 61) waarschijnlijk voor de dispensatie van zijn huwelijk met zijn nicht Margariete van Manderscheit.

In 1578 was pastoor Romualdus van Pentere, die achterstallig was in betaling, welke hij voor zijn aanstelling te Montfoort schuldig was aan Karel van Knuzetorf, Proost en Aartsdiaken van St. Salvator te Utrecht. Deze beval beslag te leggen op de inkomsten van de pastorie, totdat hij 28 karolus gulden zoude betaald hebben. 62).

Op 22 April 1581 verzochten, maar gelastten tevens de Gedeputeerde Staten van Utrecht aan de Regeering van Montfoort, om de kerk te doen schoonmaken en zuiveren van de Katholieke ornamenten en de uitoefening van de Roomsche religie achterwege te laten ter wille van de soldaten, die daaraan allicht zich zouden kunnen ergeren, waardoor onlusten in het leven zouden worden geroepen.

Dat daaraan niet dadelijk gevolg werd gegeven blijkt uit een aantekening in het zieleboek, aangelegd door Cornelis de Goede en nog aanwezig in het archief van het Salvatorhof te Leiden, 63). Daar teekent hij aan bij het overlijden van Meester Cornelis Zweerz (+ 25 April 1581), dat deze „ter Kercken onder cruys en choercleedt gehaald ende een lesende misse gheleese (gelijck oock voor mijne moeder ghedaen is) door vrees van die van Wtrecht, ende is eerste gheweest bij menschen memorie die alsoe begraven is binnen Montfoort 64).

In 1598 werd eerst aan deze ordinantie uitvoering gegeven toen op 8 Oct. Schout, Burgemeesters, Gerecht en Vroedschap der stad Montfoort resolveeren, dat betaald zal worden aan Dirck Dircksz. van Eyck, de som van tien gulden „wyt saecke van arbeyt ende moeyte hij gedaen heeft int ontledigen der voors kercke van de altaren ende sacramenthuysken, 65), plaetsen van dyen met steen te beleggen, plaesteren ende witten”. 66). „De witkwast”. zegt Brom, „verjoeg de wijwaterkwast”. 67).

Cornelis de Goede (van Velden) was uit een voornaam geslacht te Leiden 68). In 1570 was hij diaken en werd kort daarop waarschijnlijk door den Bisschop van Namen, tot priester gewijd, en vluchtte tijdens het beleg van Leiden door de Spanjaarden (1573) met zijn vader naar Utrecht. Tijdens zijn ballingschap werd hij begiftigd met de vicarie van St. Nicolaas te Montfoort, alwaar hij na den dood van pastoor de Pentere, ook de zielzorg waarnam. Genoodzaakt door verdrag van de zielzorg afstand te doen, ging hij naar zijn geboortestad terug en woonde bij Cornelisse, den laatsten pastoor van de O. L. Vrouwekerk, na wien hij ook vicaris is geweest van het St. Maartensaltaar. Hij stierf omstreeks 1586. 69).

Bij gelegenheid van zijn wijding vervaardigde Gerard Ducius een gedicht: de Primitiis Doctissimi adolescentis D. Cornelis Nicolai, Leidensis, Johannes van Gouda heeft hem opgedragen een „Eligia in ferrea eius seculi tempora”.

Bij plakkaat van 26 Augustus 1581 werd de uitoefening van den Katholieken Gods-

59). Zorgen.

60). Vers 1168—1171.

61). A. A. U. II, 342.

62). Hist. Episc. II, 190.

63). Ter R.K. Pastorie is nog aanwezig een doopregister beginnend 1660, als ook in het Rijksarchief drie deelen Doopregister enz. van 1673 tot 1811. Mr. R. van Royen. Beschrijving van de Doop-, Trouw-, Begraafhoeken, overlijdensregisters enz. in de provincie Utrecht, blz. 90.

64). De Nederl. Leeuw. Maanbl. v. h. Gen. Herald. Genootschap Jrg. 1924, blz. 147.

65). Sacramentshuysje was een vrijstaande of in de muur uitgespaarde Kast (torenkast), waarin de H. Eucharistie bewaard werd. Zeer bekend in ons land is dat te Meerssen (1300).

66). A. A. U. V, 3.

67). Gerard Brom. Romantiek en Katholicisme in Nederland, blz. 236.

68). De Nederl. Leeuw. Maanbl. v. h. Gen. Herald. Genootschap, Jrg. 1924, blz. 147.

69). Bijdrage tot de genealogie v. h. Leidsch geslacht van Velden en aanverwante families, De Nederl. Leeuw I. c. 193—203.

dienst ten platten lande van Utrecht verboden door het Hof op verzoek der Staten, die reeds sinds een jaar herhaaldelijk dergelijke verbodsbepalingen hadden uitgevaardigd 70).

Den 20 Februari 1583 gevoelden de Gedeputeerden zich opnieuw geroepen zich te bemoeien met de Katholieken van Montfoort. Thans werd een andere toon aangeslagen, maar er waren dan ook uit andere plaatsen in Holland klachten gekomen en nog onlangs van verscheidene predikanten. Daarom werd den Burggraaf een berisping toegediend, omdat hij trots het plakkaat der Staten, bij voortdurende de uitoefening van den Katholieken eeredienst toeliet. Hij werd aangemaand geen Katholieke priesters meer aan te stellen, maar te zorgen, dat er een Gereformeerde predikant kwam. Deed hij dat niet, dan „sullen wij een van de predikanten van Utrecht aldaer schicken en dat tegen Sondach toecomende". Om meer klem bij te zetten aan hun lastgeving, schreven de Gedeputeerden: „Soe wij UEd. wel willen verseeckeren, dat voormits die van Hollant ons imputeeren dat wij in deze saecken te slappe zijn geweest, dat zij een Sondage verleden door den predikant van Hagenstein met soldaten uter kercken genaelt hebben". De Burggraaf voldeed aan het verlangen en liet een predikant uit Abbenbroek komen. De moeilijkheden waren daarmee niet ten einde, de predikant was er nu wel, maar hij kreeg zijn tractement niet, 71). De meerderheid der bevolking was nog Katholiek. Aan de paapsche stoutigheden kwam voor eerst geen einde.

* * *

Op de synode van Schoonhoven, 9 Sept. 1597, wordt geklaagd over de „openbare afgoderien", die te Montfoort geschieden, tot groot nadeel van de naastgelegen classe van Woerden. Afgevaardigden werden gezonden naar de Vrouwe van Montfoort, om daarover te spreken om deze te doen ophouden. Dat dit onderhoud tot geen succes heeft geleid, blijkt uit de daarop volgende synode te Dordrecht, waarop men wederom besluit nogmaals afgevaardigden te zenden. 72).

Op de synode der Kercken des Stifts Utrecht gehouden binnen Utrecht in 't Catharinenconvent op 8, 9 en 10 Juli 1606, 73), verclaeerde den dienaar (van Montfoort) den droevigen toestand der kercken aldaer, ter oorsake van de veelvoudige exercitiën der Roomschen kercken, die daer gepleeght worden, datter geen stand van kercken noch is; dat hij 't avontmael tweemaal in 't jaer houdt, weynigh communicanten heeft, te weten maer 30 in getale; dat daer der te vooren 300 (soms tijts op feesten wel 500 of 600) toehoorders waeren nu maer 100 zijn, doordien zeeker paep, 74), heer Hendrick genoemd, van Utrecht aldaer comende den loop des evangeliums verhindert door misen te doen, prediken, doopen, etc.; dat de diaconie versorgt wordt bij den magistraet, de schole tamelick is, de schoolmeester van de Gereformeed religie zijnde, doch leerende allerhande boeken".

De door den Burggraaf aangestelde drost hield den Katholieken de hand boven het hoofd. Ook hij wilde een Katholieken schoolmeester aanstellen, wiens geloofsgenooten zo goed als openlijk talrijk bezochte godsdienstoefeningen hielden, waarheen velen uit de omliggende plaatsen toestroomden. Ook hier hadden de Katholieken tijdens de Leicestersche troebelen „(gelyck ook op andere dorpen) haer ooren seer opgestoocken, seer schimps van de heeren ende van de religie spreekende". 75).

In dezen tijd had geen priester een vast verblijf te Montfoort, maar kwamen nu en dan op bepaalde tijden priesters, vooral van uit Utrecht, naar hier om godsdienstoefeningen te houden, zieken te bezoeken, de geloovigen te sterken en de H. H. Sacramenten te bedienen. Zoo lezen we, dat de gerechtsbode op 26 Nov. 1618 gelast werd om den priester Thomas Hafacker aan te zeggen, dat hij uit de stad moest vertrekken. Deze was geboren te Vreeswijk en studeerde te Keulen. Na zijn verbanning te Montfoort was hij eenigen tijd van Utrecht uit als missionaris werkzaam te Nieuwkoop en werd in 1634 pastoor van de St. Jacobikerk te Utrecht, waar hij twee jaren later aan de pest stierf, 76).

In die dagen werd in het geheim gekerkt in een huis, gelegen op den hoek van de

70). Nederl. Arch. v. Kerkgesch. N. S. XI, 97.

71). Knuttel, l. c. I, 34; A. A. U. IV, 1-5.

72). Reitsma en van Veen. Zuid-Holland blz. 91, 100.

73). Reitsma en van Veen. Utrecht, blz. 299, 314, 321.

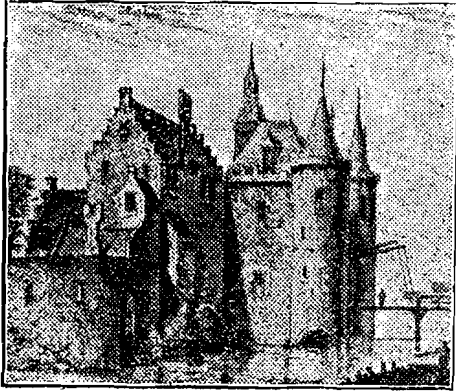
74). Het woord paep (paep) was de algemeene term voor den wereldgeestelijke en stond zoowel tegenover den clerk (clericus), die alleen de lagere wijding ontvangen had, als tegenover monnik, die tot een bepaalde geestelijke orde behoorde. Soms ook komt het woord „paep" voor in tegenstelling met leek. Na de Hervorming is „paep" in plaats van een eereitel en minachtende titel, zelfs een scheldnaam geworden voor de Katholieken, gelijk „geus" een scheldnaam is voor de protestanten. B. H. XXXIV, 398.

75). Knuttel l. c. I, 103.

76). N. Ned. Biogr. Wdb. VIII.

Hofstraat en het Kerkhof, dat in 1889 werd afgebroken, om plaats te maken voor de R.K. Meisjesschool. Bij de slooping vond men op den zolder nog een balk met een Latijnsch opschrift, dat helaas niet is overgenomen, 77).

Ludolf Hendrikse. Appingendammer van geboorte en Keulsch baccelier in de godgeleerdheid, was van 1619 als pastoor te Montfoort werkzaam; hij was woonachtig bij Richart Holl. Overeenkomstig het plakkaat der Algemeene Staten van 26 Februari

De poort tot Montfoort.

1622 meldde hij zich bij den Magistraat en gaf kennis, dat hij reeds een tijdlang te Montfoort had vertoefd. Dit plakkaat toch schreef voor, dat iedere priester die vóór 1622 in de stad gewoond had, naam en woonplaats moest opgeven. De Magistraat beval hem zich aan de plakkat en te houden, maar neende tevens bij de Staten inlichtingen te moeten inwinnen, of deze priester wel tot de in het plakkaat bedoelde „oude paepen” gerekend kan worden, „daer hy hyer vreemt van buyten ingecommen is”. Het antwoord schijnt voor den pastoor niet gunstig te zijn uitgevallen, want den 16en April gelastte de Magistraat, dat hij binnen 24 uur de stad moest verlaten. Tevergeefs wendde de Katholieken zich tot de vroedschap om wijziging van dit besluit te verkrijgen. Maar ook de priester gevoelde weinig lust, om het gegeven bevel op te volgen, waarop de Magistraat zich tot de Staten wendde, met

het gevolg, dat Gedeputeerden den Maarschalk opdroegen den priester te verwijderen.

Nog tot 1623 had hier jaarlijks op Sacramentsdag „eenen Omneganck” Sacramentsprocessie plaats, welk echter in genoemd jaar werd verboden (78), evenals de Kermis, die viel op Zondag na Maria's Geboorte, en in de plaats zal jaarlijks een kermis en jaarmarkt gehouden worden van drie dagen, beginnende op Zondag na Pinksteren, 79).

Na de verbanning van pastoor Hendrikse kan het niet bevreemden, dat toen eenige maanden later door den Magistraat de vraag behandeld werd of de priester Gerrit Pelt te Montfoort gekomen, daar zou mogen vertoeven, het antwoord ontkenkend uitviel. Eenige jaren later was hij echter gelukkiger; toen hij in 1630 kennis gaf van vestiging te Montfoort en van die aangifte acte verzocht, werd hem deze verleend. Pastoor Pelt was uit een aanzienlijk geslacht te Utrecht, niet lang is hij te Montfoort geweest, daar hij reeds in 1633 pastoor was aan de St. Marie Utrecht, in welk jaar hij assessor werd van het door Rovenius opgerichte vicariaat; in 1635 werd hij Kannunnik van het Utrechtsche Kapittel en in 1639 werd hij uit Utrecht verbannen en met f1.200,— beboet, 79).

Wilhelmus van der Borch volgde hem als pastoor hier op. Doch ook hij zal niet lang hier verblijven. In 1637 woedde hier hevig de pest. Zijne ouders, die zeer rijk waren, drongen er bij hem op aan, om naar Utrecht terug te keeren, doch hij verkoos als een goed herder bij zijne kudde te blijven. Na eenige dagen werd ook hij door de pest aangetast en stierf op 17 Juli, te midden van zijn treurend volk, 80).

De Raad van het Utrechtsche vicariaat besloot in zijn vergadering van Augustus, dat op verzoek van de Montfoortsche burgers tot pastoor zal worden aangesteld Hendrik Aller, 81), die omstreeks 1635 als hulppriester werkzaam was te Laren, Hilversum en Blaricum en toen Kapelaan werd te Oldenzaal tot 1637. Aan den Magistraat van Montfoort vraagt hij aldaar te worden toegelaten, hetgeen hem verleend wordt op voorwaarde zich aan de plakkat en te zullen houden, wat hij ook beloofde.

Waarschijnlijk heeft de toegevelijkheid der regeering de Katholieken stouter gemaakt; althans 9 Januari 1639 gaven de Gedeputeerden aan den Magistraat van Montfoort kennis van het gerucht, hun ter oore gekomen, dat aldaar op twee publieke plaatsen Katholieke oefeningen werden gehouden en dat zelfs overdag een beeld in

77). I. C. Stalenhoef. Montfoort na den grooten brand in 1629, blz. 3.

78). Utr. Placaatb. I. 402.

79). Dr. Knuttel I. l. c. 197; A. A. U. L. 68 vlg.; Bat. S. II. 75. Hoyne v. Papendrecht 162. Te Utrecht bestaat nog een fundatie van G. Pelt, R.K. Priester, waaruit jaarlijks uitkeeringen geschieden aan de armhestuven der R. K. en O. R. Kerk. Mededeelingen van den Armenraad te Utrecht IV, 22; N. Nederl. Biogr. wdb. IX.

80). A. A. U. XII, 198.

81). L. J. v. d. Heyden, Hilversum voorheen en thans, blz. 24.

processie over de straat was gedragen. Toen de Maarschalk in den Kerstnacht de godsdienstoefening der Katholieken had willen tegengaan, was hij door gemaskerden beleedigd; zij hadden den klepperman geslagen, den gerechtsdienaar op de vlucht gedreven en met keistenen naar het huis van den Maarschalk geworpen. Gedeputeerden gelasten nu de gewraakte godsdienstoefeningen tegen te gaan en uit de kerken de altaren enz. weg te halen; dit geschiedde en de weggenomen voorwerpen werden verbrand.

Het plakkaat der Staten van Utrecht van 9 April 1639, waarbij aan alle priesters, die zich sedert 1622 in de provincie gevestigd hadden, een langer verblijf werd ontzegd, bracht te Montfoort heel wat opschudding te weeg. Pastoor Aller behoorde dus tot hen, die zouden moeten vertrekken. Een verzoekschrift door den heer van Reede tot Amerongen bij den Magistraat ingediend, had gunstige gevolgen, want toen daarop 21 Mei de geestelijke zich aanmelde, werd hem van zijn aangifte acte verleend, met de vermaning zich aan de plakaten te houden. De Maarschalk echter beschouwde dit als een inbreuk op het plakkaat en meende daarom de Staten aangaande den toestand te moeten inlichten. Hij berichtte dus, dat hij te vergeefs getracht had den priester Aller, die zich in strijd met het laatste plakkaat in de stad ophield, gevangen te nemen, en dat de Schout door hem ter hulp geroepen geweigerd had hem bij te staan. Hij verzocht dus aan de Staten om hem te machtigen desnoods met geweld het huis te openen, waar heer Aller verblijf hield, en den Schout, Magistraat en gerechtsboden van Montfoort te gelasten, hem de behulpzame hand te verleen. Naar aanleiding hiervan riepen de Gedeputeerden den Magistraat op, om zich te komen verantwoorden. Hieraan werd gevolg gegeven en 24 Sept. gelasten Gedeputeerden aan den Magistraat om alle Katholieke priesters te doen vertrekken en de hand te houden aan de plakaten. Werkelijk werd nu vier dagen later een gerechtsbode naar het huis van den priester Aller gezonden, om hem aan te zeggen, dat hij de stad moest verlaten.

Hiermede was de zaak nog niet ten einde; eenige weken later beklagde zich de Maarschalk opnieuw over den tegenstand, die hij van de zijde der stadsregeering ondervond bij het ten uitvoerleggen van de plakaten. De Katholieken hadden hem zelfs openlijk weerstand geboden en de priester Aller liep nog steeds te Montfoort rond. Hem gevangen te nemen ging niet zoo gemakkelijk, want de Maarschalk moest op gewelddadig verzet bedacht zijn, „daer de officianten van den heer Borchgraef van Montfoort mitsgaders de meeste inwoonders aldaer de roomsche religie zijn toegedaen”. Dientengevolge schreven de Gedeputeerden 12 Dec. aan den Magistraat, dat deze de plakaten had uit te voeren, daar in het tegenovergestelde geval andere maatregelen genomen zouden worden.

De voorstelling van de toedracht der zaak, zooals die op last der stedelijke regeering door hare gecommiteerden ter vergadering der Staten van Utrecht in April 1640 gegeven werd, was een geheel andere. Zij noemden de beschuldigingen van den Maarschalk „onwaer, calumieus ende injurieus” en verklaarden, dat deze ambtenaar zich zeer gehaat had gemaakt door dadelijk na zijne aanstelling te gaan zoeken naar vergaderingen van Katholieken; de door hem aangewezen overheidspersonen waren niet Katholiek, maar wel degelijk gereformeerd. De Maarschalk daarentegen had zich aan wederrechtelijke handelingen schuldig gemaakt. De gecommiteerden heetten het onwaar te zijn „dat gemelte Regeerders souden mainteneeren eenen Hendrik Aller, Roomsche Priester”, deze was, nadat hij zich had aangegeven eerst toegelaten „ende dat nyet alleen bij de gemelte Regierders maer ook bij den Maarschalk selfs, die, zoo gemelte Regierders in ervaringe comen, van denseiven Hendrick Aller heeft ontvangen ende genooten tot eene erkentnisse een oxhooft wijns”, de Magistraat had later den priester bevolen te vertrekken en het was hem onbekend, of hij zich te Montfoort ophield. Werkelijk had de priester in het einde van 1639 of in het begin van het volgend jaar de stad verlaten, 82). Hij werd pastoor te Kelle in het Aartspriesterschap van Emmerik en ontving in 1664 de zevende Kanunniksproeve in de Munsterkerk te Emmerik, 83).

Hij wordt alhier opgevolgd door Johannes Duck, Utrechtenaar van geboorte. Wij treffen hem in 1638 aan als vicaris van het H. Kruis-altaar in de St. Bavo, te Haarlem. en als Kapelaan aan de St. Gertrudiskerk te Utrecht, 84). Op 4 Maart 1641 vervoegt hij zich bij Schout en Schepenen van Montfoort, aan wie hij vraagt en verkrijgt toelating als wereldspriester. De Gedeputeerden echter gaan daarmede niet accoord en op 1 April ordineeren zij, dat hij „binnen 14 dagen stadt, steden enden landen van Utrecht” moet verlaten. Hij schijnt hier toch gebleven te zijn of later weer te zijn

82). W. Knuttel I, l. c. 198.

83). A. A. U. V. 421; XII, 198.

84). A. A. U. V. 421, 443, 444; XII, 194.

teruggekomen, want in het verslag over de Hollandsche Missie in 1656, naar Rome opgezonden, wordt hij genoemd als pastoor van Montfoort. Vervolging schijnt hem niet gespaard te zijn, want in het verslag van Neercassels' Bestuur lezen we onder het jaar 1666, dat in Montfoort en omliggende dorpen de Katholieken zóo talrijk zijn, dat er nauwelijks een niet-Katholiek gevonden wordt, dat de zielzorg wordt waargenomen door een wereldspriester van onberispelijk gedrag en van grooten ijver, die voor weinige jaren om de godsdienst door den gerechtsdienaars zwaar is mishandeld en in de gevangenis gezet, 85). Hij overleed als pastoor van Montfoort in Februari 1673. 86).

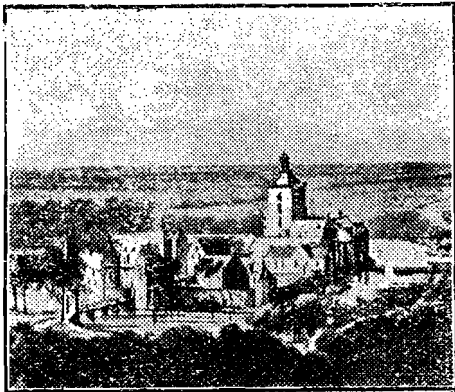
Terzelfder tijd was op het Kasteel van den Burggraaf huispriester Franciscus van Duyssel, die in 1641 hernieuwing vroeg en verkreeg van zijn toelating als wereldpriester. Hij was de zoon van den secretaris der stad Jonatas Duyssel en woonde bij zijn oude moeder in de Hoogstraat. Hij overleed in Augustus 1661 87) en fundeerde twee beurzen in het Hollandsche College Pulcheria te Leuven, ieder van 150 gulden, en een aan het gymnasium S.S. Trinitatis voor rhetorica en dialectica van 100 gulden. De beide eerste werden wegens verlies en vermindering der fondsen gereduceerd tot één. Deze beurzen zijn, als er geen van de familie zijn, voor Montfoorters, Utrechtschen of daaromtrent. De collatores zijn: 1e de president van het Hollandsche college; 2e, de pastoor van Montfoort; 3e, twee naastbestaanden van de familie. 88).

Zijn broeder was advocaat Willem van Duyssel, die veel voor de Montfoorsche Katholieken gedaan heeft.

Op 10 Februari 1669 schrijven de Gedeputeerde Staten van Utrecht aan de Regearing van Montfoort, hoe de protestantsche Kerkeraad klaagt, dat „de voornaemste papisten aldaer in den voorleden jaere omtrent Montfoortsche Kermisse een Schoutburch hadden opgericht ende aldaer meermalen commediën gespeelt, en ook nu op nieuw wederomme voor hadden sulx aen te richten”. Gedeputeerden verzoeken het stadsbestuur „ordre daerop te stellen”. Deze zenden den gerechtsbode bij de Heeren Mrs. „Hendrick van Duysel, advocaat 's Hof van Utrecht ende Eeuwout van Weerder Medicine Docter” beide binnen de voors stede wonende, hun in naam der „Regierders” verbiedende „commedie te spelen”.

25 Juni 1673 verschenen de Franschen onder aanvoering van Marquis Gentis met 150 musketiers te paard voor de poorten van Montfoort, die de sleutels der stadspoorten opeischten, welke hun na eenige onderhandeling werden gegeven. De burgers, die de wacht betrokken hadden, moesten met hun geweren naar huis, 89).

Evenals in zoovele plaatsen was ook hier een schooltje voor de kleinste kinderen, dat gehouden werd door het klopje Lijsbeth Pieters. Dit schooltje werd verboden op 2 Mei 1692, op boete van 25 gulden, „soo dikwijls bevonden zal worden eenige kinderen onder haer opsicht in 't haeren huuse bij den anderen te wesen”.

Het slot te Montfoort in het midden der zeventiende eeuw.

Op denzelfden datum werd door den Magistraat bevolen, dat de dienaars der justitie de opgehangen Meikransen „in dese stadt hangende soude afhaelen, hetwelk oock aanstonts is geschiedt,” 93). Deze kransen werden in de Meimaand aan de huizen opgehangen. — Zulks geschiedt nog in sommige plaatsen van de Geldersche Achterhoek — ter viering van de wederkomst van het schoone jaargetijde. De minnaars versierden de deuren hunner geliefden met roeien (groene takken). Ook plantte men wel een Meiboom, waarvoor de Meygraaf met een groene krans op het hoofd, zich plaatste, terwijl hij in de hand een tweede krans hield. De meisjes der plaats schaarden zich rondom hem, zongen en dansten en dan koos de graaf, zich een gravin-meyinne, — door

85). A. A. U. XVIII, 185; J. Bruggeman, Inventaris v. d. archieven, v. h. Metrop, Kapittel der Oud Biss. Clezerij, blz. 248.

86). Necrol. Harl. I, c. 345.

87). Necrol. Harl. I, c. 1872, I, 248.

88). A. A. U. XXXIX, 201, 226.

89). P. Valkenier, 't Verwerd Europa II, 633.

93). A. A. U. V, 464.

op één der meisjes de krans te werpen. Hiermede was de feestelijkheid van dien dag geopend.

Henricus van der Borcht, overleed als pastoor van Montfoort 26 Aug. 1673 90)

Hermanus Hollander stierf alhier als pastoor 18 Aug. 1679 91)

Cijsbertus du Cruyset is werkzaam geweest te Oudewater en was kanunnik te Emmerik. Hij overleed alhier als pastoor 14 Febr. 1693. 92).

Joannes de Reeder werd te Utrecht geboren en vertrok op 16-jarigen leeftijd naar Rome, studeerde aan het college van de Propaganda Fide van 1680 tot 1688, werd aldaar priester gewijd en promoveerde tot doctor in de theologie. Hij keerde 12 Sept. 1688 naar Holland terug, was Kapelaan te Kortenaar en Langenaar, te Rotterdam in den Oppert en werd 1693 pastoor te Montfoort.

Op een ingediend request van den Gereformeerden Kerkeraad van Montfoort in 1717 bepaalden de Staten van Utrecht, dat, wanneer een Roomsgezinde trouwt met een van de ware Gereformeerde religie, hem bij het aanteekenen zal worden aangezegd, dat, indien naderhand „de Gereformeerde partij compt te plegen eenige acte van de Roomsche religie, directelijk of indirectelijk, hoedanig die soude mogen weesen, hetsij willig of onwillig, alsdan sij beyde vervallen sullen van hun borgerregt ofte regt van inwooninge”. De Roomsche gezinde moest beloven de Gereformeerde partij niet te zullen hinderen in de vervulling der plichten van de Gereformeerde religie, zoowel binnen als buitenshuis, zoowel in gezondheid als in ziekte. De kinderen moesten zij laten doopen en opvoeden in de Gereformeerde religie. Pastoor de Reeder overleed 28 Dec. 1717. 94).

Mathias Laurentius Morsland werd geboren te Sloten (Fr.) en priester gewijd 28 Oct. 1705, was eenigen tijd secretaris van den provicaris, daarna was hij werkzaam te Lemmer en Laren, waar hij in 1710 door de commissie der Staten werd gedagvaard. Hij erkende, dat hij door den Nuntius gezonden was, waarop hij veroordeeld werd binnen 8 dagen uit de provincie te vertrekken. Hij werd pastoor aan de St. Servaas, Onder de Linden, te Utrecht, werd Aartspriester en ging in 1718 naar Montfoort, waar hij 2 Februari 1724 overleed. 95).

Godefridus Ram van Schalkwijk, zoon van Jonkh. Alardus Ram, Heer van 't Hul & 't Wael en Timothea Burmania, werd geboren en gedoopt te IJsselstein, 8 Febr. 1687. Hij was pastoor in Den Hoef (Uithoorn) van 1714 en werd in 1724 pastoor te Montfoort. In 1731 werd hij Aartspriester van het Utrechtsche district en de administrator van de nunciatuur wilde dat hij Montfoort met Utrecht zoude verwisselen, doch Ram bleef liever te Montfoort; de administrator stemde daarin toe, indien hij een Kapelaan nam, daar hij beide functies van Aartspriester en Pastoor niet alleen naar behooren zoude kunnen vervullen. Als zijn Kapelaan wordt toegelaten Hubertus van den Broeck.

Hij is een van onze groote Aartspriesters, wiens werkzaamheid als zoodanig valt buiten dit bestek. Zijn bestuur verdient ten volle een afzonderlijke behandeling en beschrijving. Hij overleed 1755.

Joannes Reael staat geboekt als gedoopt op 25 Jan. 1722 in de Jansenisten Kerk in den Grooten Hoek. Zijn vader was Jansenist en beloofde voor zijn trouwen met Adriana Agterberg (in de Achter Twijnstraat) de kinderen Katholiek te zullen laten doopen. Hij hield zijne belofte niet. Na zijn dood in 1742 werden zijne kinderen Katholiek en ging Joannes voor priester studeeren te Leuven.

Hij werd pastoor te Veenendaal in 1751, te Montfoort in 1755, waar hij 18 Dec. 1758 overleed. 96).

Cijsbertus Kuyter werd geboren te Amsterdam, was kapelaan te Oud-Ade tot 1745, werd toen pastoor in Zwaag, daarna 18 Nov. 1751 te Naarden, in 1759 te Montfoort tot aan zijn dood op Goeden Vrijdag 1791. 97).

Petrus Antonius van der Kroon deed zijne studien te Douay en te Rome, was kapelaan te Soest 1767, Utrecht (Onder de Linden) 1770. Sedert 1773 was hij pastoor te Veenendaal, vanwaar hij in 1777 naar Werkhoven vertrok. In 1791 werd hij pastoor te Montfoort, waar hij 18 Oct. 1803 overleed. 98).

90). Hist. Episc. II 191.

91). Necrol. Harl. I. c. II. 239.

92). id. 249.

94). A. A. U. V. 469; Utr. Placaatb. I. 441; de Navorscher IX. 329; X. 53. 298.

95). A. A. U. I. 60, 289, 308, 397; II. 314; XXII. 216; XXIV. 77. Bijdr. Harl. II. 346; III. 277-279; X. 379. L. J. v. d. Heyden. Het Kerspel Loenersloot 30.

96). A. A. U. register sulvoce.

97). A. A. U. IV. 123; Bijdr. Harl. XIII. 199.

98). A. A. U. register sub voce.

Vuuren het huis van zekeren Scholz. De Eerw. Zusters Recollectinen Penitenten der Onbevleete Ontvangenis van de congregatie te Roosendaal werden door Kapelaan v. Vuuren verzocht om zich met de opvoeding en het aldaar te geven onderwijs te belasten. De zusters betrokken 10 Juni 1842 het huis. 101).

Joannes Westerveld werd geboren te Silvolde 23 April 1814, priester gewijd te Oegstegeest 28 Oct. 1836, was Kapelaan te Etten 1836, Indoornik 1838, Wijnbergen 1839, Huissen 1842, Bemmel 10 Maart 1846, Pastoor te Velp 16 Juni 1846 en te Montfoort 21 Oct. 1855. Hij bouwde alhier een nieuwe kerk, welke 4 Juli 1863 werd geconsacreerd. Hij overleed 13 April 1886.

Wilhelmus Petrus Cornelis Holland werd geboren 1831, Priester gewijd 1855, was Kapelaan te Worcum 1855, Amersfoort (Franc. Xav.) 1856, pastoor te Dieren 1867, te Montfoort 14 Mei 1886 tot aan zijn dood 2 Nov. 1889.

Leonardus Vesters werd geboren te Utrecht 11 April 1834, Priester gewijd 26 Juli 1858, Kapelaan te Maarssen 1858, Pastoor te Gellicum 1870, Montfoort 1889 en bleef hier tot zijn dood 9 Nov. 1893.

Antonius Bernardus van Blarcum werd geboren te Utrecht 5 Juli 1840, Priester gewijd 10 Aug. 1868, Kapelaan te Montfoort 1865, Dieren 1868, Pastoor te Oosterbeek 1878, te Montfoort 1893, verkreeg eervol ontslag 1917 en overleed te Rotterdam 13 April 1918.

Franciscus Hendricus Clemens Forstman werd geboren te Delden 23 Februari 1874, priester gewijd 15 Augustus 1897, Kapelaan te Utrecht (Martinus), noogleeraar in de moraaltheologie aan het seminarie te Rijsenburg 1906, Pastoor te Montfoort 26 Oct. 1917 en overleed in het St. Antonius Gasthuis te Utrecht 4 Maart 1919. Als mede-redacteur van de „Katholieke Werkman” schreef hij menig artikel. Hij was een persoonlijkheid, oorspronkelijk in zijn ideeën, onbevangen in zijn oordeel, helder in de uiteenzetting zijner gedachten. Belangstellend in de groote vraagstukken van zijn tijd, toonde hij zich een waardig leerling uit de school van Schaepman, wiens voetspoor hij zonder schroom of aarzeling drukte. Van zijn hand verschenen: Zedelijke opvoeding thuis (Utr. 1910); De apologie van de daad (Utr. 1911); met medewerking van Dr. A. W. Ausems; Het Neomalthusianisme (Utr. 1914); Theologia moralis generalis juxta praelectiones habitas a J. W. S. v. Egeren (Utr. 1916) Theologia Moralis specialis — (Utr. 1917, 1918). Hij werd oupgevolgd door:

Carolus Maximiliaan Jozef Spaan, werd geboren te Zutphen 22 Febr. 1874, Priester gewijd te Utrecht 15 Augustus 1899 en was als Kapelaan werkzaam te Gaanderen 16 Oct. 1899, Veendam 1902, Wageningen 1904, Kampen 1906 en als rector van het Rijks opvoedingsgesticht „Veldzicht”, te Dedemsvaart 1911. Op 28 Aug. 1914 werd hij Pastoor te Buurse en 28 Maart 1919 te Montfoort.

Zijn pastoraat kenmerkt zich vooral door den bouw van de grootsche kerk, welke Montfoort thans bezit en waarop zij trotsch mag zijn. De reden van den bouw geeft hij zelf aan in zijn brochure „Beschrijving van de nieuwe kerk te Montfoort, toegewijd aan den H. Joannes den Dooper onder den titel: Geboorte van St. Joan den Dooper”: „De oude kerk was te klein — meer nog ofschoon niet oud, daar deze pas in 1864 in gebruik was genomen, in dergelijken toestand van verval, en zoo weinig ruimte biedend voor onze talrijke parochianen, dat de berging van alle kerkgangers oorzaak werd van, voor een zóó heilige plaats, ongewenschte toestanden. Hierdoor was, óf een grondige verbouwing en vernieuwing der oude, óf de bouw van een geheel nieuwe kerk noodzakelijk geworden”. De Pastoor na raad genomen te hebben met het Kerkbestuur deed een beroep op de offervaardigheid der parochianen. Deze antwoordden hierop met de waarlijk vorstelijke toezegging van ruim 90.000 gulden, binnen vijf jaren op te brengen. Tot nieuwbouw werd nu besloten. Teekeningen werden vervaardigd door den architect W. te Riele, en na goedkeuring daarop van de Kerkelijke Overheid verkregen te hebben op 2 Juli 1923, volgde reeds 28 Augustus de aanbesteding. Op 9 Juni 1924 mocht de Pastoor op plichtige wijze den eersten steen leggen. Het volgende jaar was de bouw voltooid. Op 13 Aug. 1925 werd de kerk door den Aartsbisschop geconsacreerd en werden in het hoofd-altaar de relieken van de H. H. Candidus en Valentinus ingesloten.

Pastoor Spaan breidde ook het St. Antonius-Gesticht uit met een nieuwbouw, waardoor dit gesticht voldoet aan de meest moderne eischen. Een opgewekt parochieleven, zich uitend ook in de verschillende vereenigingen, vooral in de organisatie der jeugd, bloeit.

101). Als rectoren waren werkzaam: L. v. d. Heijden, O. F. M. 1845—'47; J. Allart 1847—'48; Th. v. d. Luytelaar 1850—'51; G. Goldewijk, 1851—'53; H. van Hout 1853—'61; H. G. van Hout 1861—'71; Th. A. J. Blumers 1871—'72; H. J. Hofman 1872—'73; W. J. Hoorneiman 1873—'81. De Godsd. vr. LIV, 58—59.

Johannes Josef Reael werd geboren te Amersfoort, was kapelaan te Maarssen, Utrecht (Witte Vrouwen) 1778. In 1780 werd hij pastoor te Utrecht aan de Kerk in 't Dorstige Hartsteegje. Zijn redenaarstalent werd bijzonder geprezen. Toen hij daar kwam was er behoefte aan grootere ruimte en hij kocht daarom een pand bij. In 1797 vraagt hij om verplaatsing en werd toen pastoor te Weesp, daarna in 1803 te Montfoort, waar hij overleed 17 Dec. 1818 en te Woerden werd begraven. 99).

Antonius Koppers werd pastoor te Montfoort in 1819. De Aartspriester G. van Nooy geeft in genoemd jaar de volgende beschrijving van de parochie: „Kerkgebouw en huys heeft geen aanmerkelijke reparatie noodig, zijnde 't eerste gedeeltelijk en 't laatste geheel voor korte jaren vernieuwd; het getal der zielen 1800; geen vaste inkomsten, daerentegen belaadten met een schuld van 16400 gld. Deze gemeente, hoe aanmerkelijk het getal Ledemaaten is, is uithoofde van de veelvuldige armen niet in staat niet alleen om deeze gelden af te leggen, maar ook niet om jaarlijks de verscheenen intressen te voldoen, en zal zonder onderstand van den kant Zijner Kon. Majesteit zig almeer en meer in schulden moeten steeken en ten laatsten tot niet vervallen. 100).

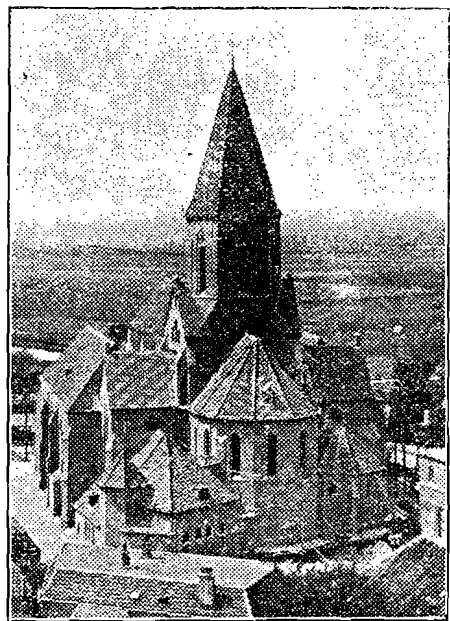
In 1820 werd pastoor Koppers mede-directeur van de Roomsche Catholyke Maatschappij ter bevordering van godsdienstige wetenschap en goede zeden voor het Koninkrijk der Nederlanden. Hij legde een eigen kerkhof aan, dat 20 September 1830 werd ingezegend. Op 24 Mei 1842 verkreeg hij eervol ontslag en vestigde zich te Laren, waar hij 30 Juli 1846 overleed.

Johannes Antonius de Vries werd geboren te Utrecht, 12 Januari 1801 en priester gewijd te Munster 14 Aug. 1824, was Kapelaan te Werkhoven 1824, Weesp 16 Sept. 1824, rector aan het Weeshuis te Utrecht 15 Juli 1836, en Pastoor te Montfoort 26 Mei 1842.

In 1841 werd door Kapelaan J. van Vuuren, alhier, gesticht een pensionaat voor jonge meisjes uit den beschaafden stand. Daartoe kocht hij door zijn broer Arie van

De kerk die door pastoor J. Westerveld werd gebouwd, werd 4 Juli 1863 geconsacreerd.

De grootsche kerk, door pastoor C. M. J. Spaan te Montfoort gebouwd.

99). A. A. A. U. V. 200, 213; IX, 211; De Godsdienstvriend II, 67--71; „St. Maarten” 6 Feb. 1916.
100). A. A. U. XXXIX, 144.

Moge het Pastoor Spaan gegeven zijn nog vele jaren den herderstaf te voeren over Montfoort's Katholieken, in eendracht samenwerkend tot eer en glorie van God en tot neil hunner onsterfelijke zielen.

LIJST VAN KAPELAANS.

(Deze lijst is, zooals de lezer zal bemerken, niet volledig; voor aanvullingen houdt schrijver zich aanbevolen).

Ign. Peyselman	1720—	P. Velthuysen	—1822	J. A. W. Harbers	1892—
H. van Loon	1720—	W. v. Duynhoven	—1837	J. W. A. v. Hagen	1893—
G. Ouwerogge	1724—	J. van Vuuren	1841—1844	C Th. Vos	1895—1897
H. v. d. Broek	1732—	H. B. Kok	1844—1846	B. F. Moekate	1899—
H. Haakman	1732—1733	F. P. J. Ceurvorst	1846—1850	F. E. Schoetman	—1900
W. Thoer	1734—	J. Beekman	1849—1850	H. F. v. d. Horst	1903—
Th D. Koetsruyter	1740—	W. E. Plaster	1851—1855	J Th. M. Geubels	1907—
Folgerus Ester	1742—	J. Beekman	1851—	W. S. de Jong	1907—
H. Berendsen	1743—1746	G. Goedewijk	1852—	H. W. van Soest	1914—
W. van Dillen	1746—1752	H.I.Th. Oosterbaan	1856—1859	B. J. Bloemen	1915—1915
H. O. Theber	1752—	C. B. Verheul	1863—1869	W. Th. Smulders	1915—
J. H. Berendsen	1755—1756	A. Kortland	1864—	J. G. Bietenaar	1916—1917
N. Hooft	1756—1759	A. B. van Blarcum	1865—	H. Th. Mets	1917—
G. Hoefnagels	1759—1761	G. Kaas	1866—1873	H. Th. Sprakel	1918—
F. J. van Dolre	1761—1762	J. H. Schröder	1872—	A. C. Tombroek	1918—1919
H. v. d. Cop	1762—1770	J. H. C. Kok	1875—	P. Koelman	1920—1927
N. Pas	1770—	J. E. Arendsen	1884—	J. H. A. Frank	1921—1926
M. Herfkens	1771—	L. de Vreeze	—1884	A. W. v. Weerdenburg	
Fr. Wils	1772—1774	J. W. Hamers	1889—		1926—1932
J. v. Lugtenberg	1782—	J. Leisink	1889—1892	J. Deperink	1927—
A. Geesing	1802—	J. W. A. Rijnboutt	1892—	J. van Dalen	1927—1928
J. A. Smits	1803—1811	B. M. H. Meewissen		J. P. C. Tempel	1928—
W. v. Oostrum	1818—		1892—	F. L. Koning	1932—
A. Kortland	—1819				